

др Наташа Чолић Марковић¹
др Наташа Даниловић Христић²
др Борјан Бранков³
др Сања Симоновић Алфиревић⁴
Дејан Вујић⁵

МОДЕЛ ЗА ИНТЕГРИСАЊЕ ЗЕЛЕНИХ УЛАГАЊА У РЕВИТАЛИЗАЦИЈУ ДЕГРАДИРАНИХ ПОДРУЧЈА У ДОМЕНУ ПАРТИЦИПАТИВНОГ ПЛАНИРАЊА И УПРАВЉАЊА УРБАНИМ РАЗВОЈЕМ – ИСКУСТВО ГРАДА ШАПЦА У INTERREG NONA ПРОЈЕКТУ

MODEL FOR INTEGRATING GREEN INVESTMENTS INTO REUSE OF DEGRADED AREAS THROUGH THE LENSES OF PARTICIPATORY PLANNING AND URBAN GOVERNANCE – THE EXPERIENCE OF THE CITY OF ŠABAC IN THE INTERREG NONA PROJECT

РЕЗИМЕ: Сврха модела за интегрисање зелених улагања у ревитализацију деградираних подручја је да пружи смернице комплементарне традиционалним инструментима планирања и управљања урбаним развојем, и омогући њихову ефикаснију и квалитетнију примену. Модел за зелена улагања је проистекао из пилот активности заснованих на партиципативном приступу, спроведених у оквиру Interreg NONA пројекта у десет градова у Дунавском региону Европе. Примена партиципативног приступа омогућила је идентификацију потреба и потенцијала деградираних подручја, као и дефинисање праваца развоја кроз сарадњу између представника управе, грађана, инвеститора, научноистраживачких организација, невладиног и међународног сектора, као и локалних акционих група на пилот локацијама. Добијени налази су проверени кроз десет локалних инвестиционих форума који су резултирали заједничким пројектним идејама, као основе за формирање инвестиционих пакета пилот-подручја. Партиципативно спроведен процес пружа увид у комплементарност постојећих и нових инструмената управљања урбаним развојем, што представља важан допринос развоју модела за интегрисање зелених улагања у ревитализацију деградираних подручја. Модел се састоји из следећих целина: Водич за планирање територијалног развоја кроз приступ заснован на месту (place-based approach); Приручник за односе с инвеститорима; Препоруке за унапређење политике урбаног развоја. Очекивани резултат примене модела су унапређени капацитети градова за покретање и спровођење зелених улагања у економски, друштвено и енвајронментално одговорније праксе планирања и коришћења простора. У раду је представљен процес формирања модела кроз перспективу града Шапца, партнера у NONA пројекту.

Кључне речи: Модел за зелена улагања; Партиципација; Урбана подручја; Управљање урбаним развојем; Interreg NONA.

ABSTRACT: The purpose of the model for integrating green investments into the revitalisation of degraded areas is to provide guidelines complementary to traditional instruments of urban planning and governance, and to enable their more effective application. The green investment model emerged from pilot activities based on a participatory approach, implemented within the Interreg NONA project in ten cities across the Danube region of Europe. The application of the participatory approach enabled the identification of needs and potentials of degraded areas, as well as the definition of development directions through collaboration among representatives of public administration, citizens, investors, research institutions, the civil and international sectors, and local action groups at the pilot locations. The obtained findings were reviewed through ten local investment forums, which resulted in joint project ideas as a basis for the formation of investment packages for the pilot areas. The participatory process provides insight into the complementarity of existing and new instruments of urban governance, representing a key input for the development of the model for integrating green investments into the revitalisation of degraded areas. The model consists of the

¹ др Наташа Чолић Марковић, виши научни сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије – ИАУС, Београд, ntasac@iaus.ac.rs, ORCID: 0000-0002-6065-5143.

² др Наташа Даниловић Христић, научни саветник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије – ИАУС, Београд, ntasadh@iaus.ac.rs, ORCID: 0000-0002-4678-8521.

³ др Борјан Бранков, научни сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије – ИАУС, Београд, borjan@iaus.ac.rs, ORCID: 0000-0003-0515-7683.

⁴ др Сања Симоновић Алфиревић, виши научни сарадник, Институт за архитектуру и урбанизам Србије – ИАУС, Београд, sanjas@iaus.ac.rs, ORCID: 0000-0003-1243-8459.

⁵ Дејан Вујић, дипл. простор. планер, руководиоца Групе за ГИС, Градска управа града Шапца, dejan.vujic@sabac.org, ORCID: 0000-0002-6716-4056.

following components: (i) Guide for territorial development supporting green investments, following a place-based approach; (ii) Handbook for investor relations; and (iii) Country-specific recommendations for urban development policy. The expected outcome of the model's implementation is strengthening cities' capacities to initiate and implement green investments in economically, socially, and environmentally more responsible planning and land-use practices. The paper presents the process of model formation through the perspective of the city of Šabac, a partner in the NONA project.

Keywords: Model for green investments; Participation; Urban areas; Urban governance; Interreg NONA.

1. РАЗВОЈНА ПЕРСПЕКТИВА ДЕГРАДИРАНИХ УРБАНИХ ПОДРУЧЈА

Деградирана урбана подручја дефинишу се као подручја која су подложна пропадању и могу да изгубе своју функционалну, економску, просторну или друштвену вредност услед недовољног коришћења и улагања, загађења или дерегулације (Evans, 2005; European Union, 2016). Ревитализација деградираних подручја у градовима Европе праћена је урбаним, друштвеним, енвајронменталним и инвестиционим изазовима, као и нерешеним власничким односима или изостанком дијалога у процесу управљања урбаним развојем. Иако се ревитализација деградираних простора примарно повезује са економским развојем, њена релевантност је препозната у контексту развоја локалне заједнице, са посебним фокусом на социо-економске и социо-културне аспекте ревитализације (Smith, 2006; Čaldarović, 2010; Пуцар и остали, 2016). Како наводи Čaldarović (2010, стр. 71), ревитализација обухвата „комплексно сагледавање разлога деградације физичког и социјалног ткива дела или целине града, те у том смислу развија и посебне програме поновног „уношења живота“. Деградирана урбана подручја изабрана су као пилот-локације у оквиру међународног Interreg пројекта *New Governance of New Spaces – NONA* због своје изражене просторне, друштвене и економске сложености.

NONA пројекат, представљен у овом раду, спроводи се између 2023-2026 године у оквиру десет градова Европе: Штутгарт – Немачка, Клуж Напока – Румунија, Кишињев – Молдавија, Одеса – Украјина, Габрово – Бугарска, Цазин – БиХ, Вировитица – Хрватска, Равне на Корошкем – Словенија, и Шабац – Србија. Циљ пројекта је развијање управљачког модела за интегрисање зелених улагања у процес одрживог урбаног и територијалног развоја у земљама Дунавског региона, успостављањем сарадње између јавног, приватног и цивилног сектора и научноистраживачких организација. Премиса пројекта је да су деградирани урбана подручја у овим градовима погодне пилот-локације за тестирање модела управљања урбаним развојем који се поред просторних, посебно усмерава и на економске и друштвене аспекте одрживог урбаног развоја, и комплементаран је традиционалном планирању. Такав приступ повезује просторну димензију развоја и инвестиције, сарадњу између сектора и партиципацију грађана у циљу дугорочног развоја и бриге о простору. Деградирани простори се на тај начин више не посматрају само као „пасивни ресурси“, већ као активни развојни потенцијали који се могу поново укључити у просторни, економски и друштвени систем града или региона (Roberts *et al.*, 2017). Кроз партиципативни процес се унапређују институционални капацитети у градовима и подстиче се примена нових инструмената финансирања урбаног развоја поштујући принципе зелене и праведне економије (European Commission, 2019).

Зелена улагања у ревитализацију деградираних урбаних подручја односе се на улагања у просторне и програмске интервенције, тј. активности, које доприносе заштити животне средине, ефикасном коришћењу ресурса и социјалној инклузији, у складу са критеријумима ЕУ таксономије за одрживи развој (eng. *EU Taxonomy for Sustainable Activities*) (European Union, 2020). Ови критеријуми подразумевају да интервенције у простору доприносе ублажавању климатских промена и заштити екосистема, да не производе значајне негативне утицаје на друге аспекте животне средине (принцип „не наноси значајну штету“), да обезбеђују социјалну инклузију и унапређење квалитета живота локалне заједнице, као и да испуњавају релевантне техничке, урбанистичке и енергетске стандарде.

Методологија NONA пројекта тежи да одговори на неке од изазова са којима се суочавају деградирани урбана подручја кроз структурисан модел који обухвата три кључне димензије управљања развојем територије:

- Сложеност – управљање на више нивоа које повезује локални, регионални и национални ниво, као и међународну сарадњу, и омогућава координисану реализацију пројекта;
- ЕУ финансирање – јачање сарадње између различитих сектора и институционалних капацитета за коришћење различитих извора финансирања урбаног развоја;
- Локалне иновације – подстицање партиципативног приступа који подстиче локалне заједнице да предлажу пројектне идеје прилагођене локалном контексту и реалним потребама.

Циљ овог рада је да укаже на потребе за провером нових приступа управљању урбаним развојем са сврхом подршке примени принципа и смерница зелене и праведне транзиције на локалном нивоу. У раду се приказују могућности за успостављање модела за интегрисање зелених улагања у ревитализацију деградираних подручја у оквиру NONA пројекта, са освртом на студију случаја пилот локације „Летњиковац“ у граду Шапцу.

У циљу унапређења постојеће праксе управљања урбаним развојем у Србији, корисно је размотрити савремене приступе који указују на потребу за проширењем традиционалних модела процеса доношења одлука одозго-надоле, при чему ревитализација и одржавање деградираних простора постају предмет међусекторске сарадње. Акцент је на партиципативном приступу дефинисању пројектних идеја, идентификацији извора финансирања и припреми инвестиционих пакета у пилот-подручјима у складу с међународним принципима Новог Европског Баухаус-а (eng. *New European Bauhaus*), који подразумевају одрживост, интегрални приступ, инклузивност и естетску вредност, с циљем стварања квалитетнијег и животног окружења у локалној заједници.

ПАРТИЦИПАТИВНО УПРАВЉАЊЕ У ФУНКЦИЈИ ПРОВЕРЕ МОДЕЛА ЗА ИНТЕГРИСАЊЕ ЗЕЛЕНИХ УЛАГАЊА У РЕВИТАЛИЗАЦИЈУ ДЕГРАДИРАНИХ ПОДРУЧЈА

Управљање урбаним развојем представља важан аспект формирања, спровођења и финансирања политика урбаног развоја. Кључни принципи управљања урбаним развојем су интегрални приступ, партиципација, управљање на више нивоа и приступ базиран на месту (place-based approach), где се урбана политика посматра као јавно добро и јавни интерес (European Union Ministers responsible for Urban Matters, 2020). У условима неизвесности и сложености, управљање урбаним развојем подстиче комуникацију, координацију и поделу одговорности међу различитим учесницима у процесу доношења одлука (Cars *et al.* 2017; Čolić *et al.*, 2023), као и развој партиципације и свих облика координације и сарадње који доприносе новом знању и ресурсима за иновације (Hyden, 2011; Lissandrello *et al.* 2023). У том контексту, модел за интегрисање зелених инвестиција се посебно ослања на партиципативне моделе управљања урбаним развојем, јер захтевају широку сарадњу јавног, приватног и цивилног сектора, и академије како би се обезбедило да иницијативе буду контекстуално примерене, друштвено инклузивне и усмерене на развој капацитета различитих актера за дугорочну урбану трансформацију деградираних подручја.

Међутим, спремност градова да примене партиципативне моделе управљања урбаним развојем који подстичу зелена улагања зависи од њихових развојних путања, као и од политичког окружења, грађанског ангажмана, легалног оквира, административних и финансијских капацитета, учешћа у међународним мрежама и изложености добрим праксама (Healey 1996; UN-Habitat 2009). Иако се партиципација у планирању урбаног развоја континуирано развијала у многим демократским друштвима, брзина и ниво трансформације значајно варира између различитих локалних контекста. Како илуструје Arnstein (1969) у „лествици грађанске партиципације“, нивои учешћа могу се кретати од облика неучешћа, попут симболичке партиципације, до стварне грађанске моћи, где заједнице активно утичу на процесе доношења одлука у блиској сарадњи са локалном управом, планерима и другим кључним актерима. Овај оквир наглашава значај преласка са симболичког укључивања на суштинске моделе партиципативног управљања, који су неопходни за боље разумевање зелених улагања, њихових потенцијала, спровођења и коришћења.

У циљу стварања услова за интеграцију зелених улагања у „in situ“ одрживе развојне активности на пилот-подручјима, оквир пројекта NONA омогућава тестирање метода партиципације које се налазе изван формалног оквира планирања урбаног развоја (који се најчешће налази на нижим нивоима лестнице партиципације), чиме се омогућава простор за експериментисање, иновације и учење. При томе је важно имати у виду да суштински трансформативни ефекти партиципативног управљања зависе од облика партнерства и начина на који оно кореспондира са локалном културом праксе у сваком појединачном случају.

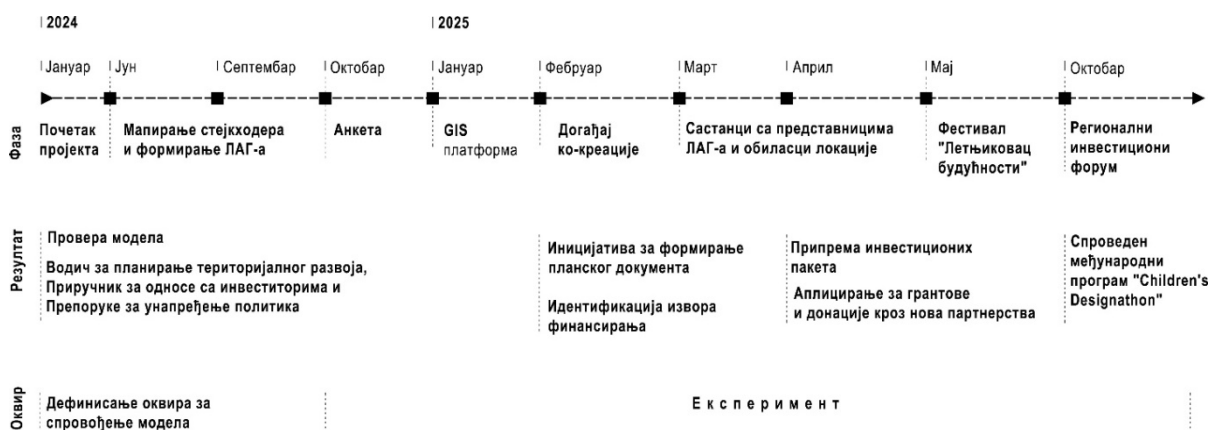
1.1. Пилот-подручје „Летњиковац“ у Шапцу

Пилот-подручје „Летњиковац“ у Шапцу представљено је као студија случаја са циљем да се осветле перспективе и могућности његове ревитализације применом модела за интегрисање зелених улагања. Према Плану генералне регулације „Поцерски Причиновић“, Летњиковац је препознат као вредна амбијентална целина локалног значаја, смештена у рубној стамбеној зони и окружена парк-шумом Летњиковац, јавним и специјализованим службама и верским објектом. Парковска површина представља кључни елемент биодиверзитета, естетске и амбијенталне вредности на овој локацији који захтева очување и унапређење.

Иако се Летњиковац не може класификовати као типично деградирано подручје у складу са претходно наведеним дефиницијама, поседује јасан потенцијал за ревитализацију. Ослањајући се на дефиницију Čaldarovića (2010) где се наводи да ревитализација подручја захтева комплексно сагледавање разлога деградације физичког и социјалног ткива, потенцијал посматране локације је да развија посебни програм поновног „уношења живота“ кроз промене функција и стимулисањем доласка новог профила становништва које ће бити носиоци друштвеног развоја. Овај концепт је посебно релевантан за Летњиковац, јер се подручје одликује присуством образовних садржаја за различите старосне групе, што представља значајан потенцијал у домену економије знања.

Партиципативни процес на пилот локацији Летњиковац у Шапцу спроведен је кроз више итеративних циклуса (Слика 1). Једна од почетних активности на пилот-локацији у Шапцу било је формирање локалне акционе групе коју чине представници Центра за науку, Центра за стручно усавршавање, школе, вртића, невладиних организација и истраживача. Организациону подршку обезбедила је Градска управа града Шапца, уз координацију са међународним пројектним конзорцијумом. Овај приступ је омогућио јасније разумевање и усклађивање циљева ревитализације на макро нивоу, укључујући планске и енвајронменталне приоритете, са потребама на микро нивоу које су препознали учесници локалне акционе групе.

Даље активности у оквиру партиципативног процеса обухватиле су успостављање континуираних канала информисања о пројектним активностима путем градског ГИС портала, спровођење анкете и консултација са грађанима и представницима локалне акционе групе, као и идентификацију извора финансирања за пројектне идеје проистекле из овог процеса. Циљ укључивања грађана и представника локалне акционе групе у процес реализације NONA пројекта био је заједничко редефинисање постојећих намена као и потенцијала за уређење отвореног јавног, зеленог и рекреативног простора Летњиковца. Резултати истраживања указали су на висок степен усаглашености између две групе испитаника, посебно у погледу зелених, образовних и рекреативних функција. Прикупљени подаци послужили су као основ за израду пројектних идеја за зелена улагања на пилот-подручју, као саставног дела инвестиционог пакета за Летњиковац (Табела 1), а потом и за припрему пријава за међународне грантове.

Слика бр. 1: Кораци у процесу спровођења NONA пројекта на пилот локацији Летњиковац у Шапцу

У мају 2025. године, у формату „уживо“, организован је конкурс „Летњиковац будућности“. Конкурс је омогућио прикупљање идеја у креативним форматима (цртежи, есеји, макете), чиме је унапређено разумевање потреба различитих друштвених група у овом простору. Посебан акценат је био на препознавању потреба младих и старих, које често остају непрепознате.

Регионални инвестициони форум (октобар 2025. године) је окупио представнике локалне управе, стручне јавности, међународних партнера, цивилног сектора и потенцијалних инвеститора ради размене искустава и заједничког дефинисања пројектних идеја, које су постале део инвестиционог пакета за Летњиковац (Табела бр. 1).

Инвестициони пакет за ревитализацију деградираних подручја кроз зелена улагања, у оквиру ЕУ кохезионе политике и инструмената као што су интегрисана територијална улагања, подразумева координисан скуп међусобно повезаних инвестиција и просторно-програмских мера, ради пружања интегрисаног одговора на специфичне територијалне потребе и постизања економске, социјалне и територијалне кохезије.

Табела бр. 1: Примери пројектних идеја из инвестиционог пакета за Летњиковац

Опис пројектне идеје	Статус	Очекивани резултат
1. Развој планског документа са елементима пејзажне архитектуре, уз претходно прикупљање података о врстама дрвећа, димензијама, виталности, стању и естетским вредностима, као и евидентирање, прибављање и верификација катастарско-топографских планова/података и свих услова надлежних носилаца јавних овлашћења и релевантних институција.	Планирано	Стварање могућности за бољу просторну организацију и дизајн јавног простора у складу са принципима NEB-а.
2. Интегрисање иновативних образовних програма у оквиру рада постојећих образовних институција, у складу са потребама паметне специјализације у Шапцу – најмање један вртић, једна школа и једна установа за образовање старијих лица.	Планирано	Унапређени капацитети, знања, иновације и финансирања на локалном нивоу.
3. Формирање малог органског врта лековитог и ароматичног биља са лабораторијом за праћење услова у стакленику.	Планирано	Локални и национални образовни значај за децу и одрасле.
4. Израда приручника „Дечји манифест за одрживе градове“, заснованог на спроведеним истраживањима и организованим радионицама у оквиру Global Children's Designathon 2025, уз учешће актера са пилот локације Летњиковац (KidHub и ИАУС, са сарадницима)	Сprovedено	Унапређење партиципације деце у планирању урбаног развоја.
5. Уређење дечјег игралишта за потребе вртића „Веверица“, „Ђурђевак“ и „Маслчак“ (ПУ „Наше дете“).	Планирано	Унапређено коришћење отворених зелених простора у оквиру комплекса јавних служби.

1.2. Предлог модела за интегрисање зелених инвестиција у ревитализацију деградираних подручја

Модел за интегрисање зелених инвестиција у ревитализацију деградираних подручја не тежи увођењу потпуно нових смерница, већ успостављању ширег оквира за деловање у области управљања урбаним развојем, који је комплементаран постојећој пракси планирања. Овај модел је усмерен на рано препознавање интереса и потреба у простору и идентификовање могућности за зелена улагања која су транспарентна, усклађена са друштвеним потребама и подржавају економски развој подручја.

Модел се састоји из следећих целина: Водич за планирање територијалног развоја кроз приступ заснован на месту (place-based approach); Приручник за односе с инвеститорима; Препоруке за унапређење политике урбаног развоја.

Водич за планирање територијалног развоја у Дунавском региону кроз приступ заснован на месту (place-based approach) представља једноставан, практичан водич намењен представницима управе. Циљ Водича је да усмерава процес формирања заједнице стручњака из праксе планирања и управљања урбаним развојем и инвеститора, уз активно укључивање локалне заједнице, цивилног и других сектора у процесу ревитализације деградираних подручја. Приступ заснован на месту је развојни и управљачки приступ који обликује јавне политике и улагања у складу са специфичним територијалним карактеристикама, ослањајући се на локалне потенцијале, идентитет места, знање и искуство актера - кроз партиципацију и координацију на више нивоа управљања (Вагса, 2009).

Кораци за формирање заједнице стручњака, инвеститора, грађана, представника управе, цивилног сектора и др. описани у Водичу дефинисани су на основу стварних искустава рада на пилот-подручјима у оквиру NONA пројекта у малим и средњим градовима, као и у регионалним центрима, при чему степен њиховог укључивања зависи од локалних, регионалних и националних контекста. На овај начин је омогућено уочавање различитих улога учесника у процесу доношења одлука, али и њихових релационих капацитета које се обликују у складу са специфичним условима сваког појединачног случаја.

Табела бр. 2: Потенцијални учесници у процесу формирања заједнице стручњака, инвеститора и др. актера у процесу доношења одлука.

Носиоци процеса, тј. координатори локалних активности	У контексту NONA пројекта, градске управе у десет градова дефинишу визију, бирају локацију пилот-подручја, одлучују о учесницима локалних активности, усклађују пилот-активности са локалним стратегијама територијалног развоја, те успостављају везе и антиципирају могућа одступања између NONA иницијативе на локалном нивоу и званичних планских докумената.
Носиоци локалног знања (грађани, локалне заједнице, корисници простора)	Ова група актера дефинише реалне потребе на локалном нивоу, пружа увид у проблеме и потенцијале деградираних подручја и доноси перспективу корисника. Иако би требало да имају улогу кључних носилаца процеса ревитализације, у пракси њихово учешће може бити ограничено услед недовољног поверења у дугорочне ефекте њиховог ангажовања на решење просторног уређења (нпр. у случају Шапца).
Потенцијални инвеститори (приватни сектор)	Приватни инвеститори могу учествовати у суфинансирању, успостављању партнерстава и подстицању иновација. Они могу имати и иницијалну улогу у повећању вредности и развојног потенцијала локације, као и допринети кроз финансијске или нефинансијске ресурсе, укључујући друштвено и еколошки одговорне праксе.
Интермедијарна улога (научноистраживачке организације).	Научноистраживачке организације доприносе прикупљању и анализи емпиријских података, као и њиховом „превођењу“ између локалних актера и стручне заједнице (хоризонтално), као и између праксе и политика (вертикално), уз проверу усклађености са другим јавним политикама.
Адвокативна улога (цивилни сектор)	Организације цивилног друштва могу указати на дугорочне проблеме пилот-локација, нарочито уколико имају континуирано искуство рада у датом простору. Њихово познавање корисника простора доприноси изградњи друштвеног капитала, а посебно су значајне у подршци недовољно заступљеним групама становништва.
Улога стандардизације и усклађивања (међународне организације).	Међународне организације и њихови представници у пилот-државама могу обезбедити приступ различитим изворима финансирања, техничку подршку и међународно умрежавање градова. Оне могу да подрже развој нових модела управљања и финансирања ван оквира јавног буџета.

Приручник за односе с инвеститорима треба да подржи локалне самоуправе у избору оптималног модела финансирања ревитализације деградираних подручја, укључујући комбиновање више извора финансирања, као и иницирање сарадње са инвеститорима кроз структурисан дијалог. Приручник обухвата:

- сажет преглед извора финансирања и финансијских модела који се спроводе у ЕУ, са смерницама за спровођење;
- минималне услове за формирање инвестиционог пакета за инвеститоре, усклађен са NONA Green Investment принципима; и,
- практичне комуникационе алате за вођење дијалога са инвеститорима и унапређење инвестиционих пакета кроз итеративни процес.

Препоруке за унапређење политике урбаног развоја усмерене су на анализу заступљености интегралног приступа при разматрању питања ревитализације, урбаног развоја, зелених улагања, управљања развојем, партиципације и финансирања у постојећим политикама урбаног развоја у земљама Дунавског региона. Препоруке за унапређење политике произилазе из тестирања NONA методологије у различитим контекстима, и засноване су на доказима прикупљеним кроз аналитички рад, партиципативни процес и упоредну анализу пилот-подручја. Документ је организован према три територијалне типологије - урбано-рурална функционална подручја (регионални центри), средњи и мали градови.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У односу на свакодневну праксу планирања и управљања урбаним развојем у земљама Дунавског региона, NONA пројекат је пружио структурисан, краткорочан оквир за проверу модела за интегрисање зелених улагања у ревитализацију деградираних подручја у урбаним срединама. Кроз итеративне партиципативне активности у току пројекта, као и континуиран рад са представницима јавног, приватног, цивилног сектора и локалном заједницом, и уз подршку научноистраживачке организације, формулисани су предлози пројеката и идентификовани су постојећи капацитети као и потенцијални извори финансирања за њихово спровођење, који су представљени кроз инвестициони пакет за пилот-подручје Летњиковаца. Пројектне идеје са јасно препознатом просторном димензијом (нпр. пројектна идеја бр. 5 у Табели 1), могу послужити као улазни податак за израду формалног планског документа за Летњиковац.

Искуства провере модела за зелена улагања на примеру Летњиковца, као и осталих осам пилот-подручја у оквиру NONA пројекта, послужила су као основ за дефинисање препорука за планирање територијалног развоја у Дунавском региону кроз „приступ заснован на месту“, приручника за односе с инвеститорима, као и препорука за унапређење политике урбаног развоја. Ове смернице могу бити корисне за покретање и спровођење зелених улагања у економски, друштвено и енвајронментално одговорније праксе планирања и коришћења деградираних простора и у другим градовима са сличном развојном путањом.

Планирање и управљање урбаним развојем у Србији и даље карактерише недовољна институционализација партиципативних пракси које се спроводе изван формалних процедура израде и усвајања планских докумената. У том контексту, иницијативе које подржавају партиципативно управљање, као што је NONA пројекат, могу да послуже као простори за учење и постепене организационе промене, пре него механизми суштинске трансформације устаљених пракси.

Тестиране партиципативне методе на примеру пилот-подручја пружају могућност за спровођење експеримената, као што је приказано на примеру Летњиковца. Ове праксе немају за циљ да замене формалне праксе планирања и управљања развојем, већ их допуњују кроз искуствено учење и размену знања. Њихов суштински утицај зависи од капацитета за повезивање експерименталних процеса са формалним институционалним оквиром, што је често крхак и неуједначен однос.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216–224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- Barca, F. (2009). An agenda for a reformed cohesion policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations (Independent report). European Commission. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/regi/dv/barca_report_/barca_report_en.pdf
- Cars, G., Healey, P., Madanipour, A., & De Magalhães, C. (Eds.). (2017). *Urban governance, institutional capacity and social milieux*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315202877>
- Čaldarović, O. (2010). Još jednom o urbanoj obnovi. O pojmovima i procesima obnove urbanog naslijeđa. *Kvartal: kronika povijesti umjetnosti u Hrvatskoj*, 7(1-2), 70–75.
- Čolić, N., Dželebdžić, O., & Čolić, R. (2023). Building on recent experiences and participatory planning in Serbia: Toward a new normal. In E. Lissandrello, J. Sørensen, K. Olesen, & R. N. Steffansen (Eds.), *The new normal in planning, governance and participation: Transforming urban governance in a post-pandemic world* (pp. 41–56). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-32664-6_4
- Evans, G. (2005). Measure for measure: Evaluating the evidence of culture's contribution to regeneration. *Urban Studies*, 42(5–6), 959–983. <https://doi.org/10.1080/00420980500107102>
- European Commission. (2019). *The European Green Deal (COM(2019) 640 final)*. European Commission. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM:2019:640:FIN>
- European Union. (2016). *Urban Agenda for the EU: Amsterdam Pact*. <https://www.urbanagenda.urban-initiative.eu/library/pact-amsterdam>
- European Union Ministers responsible for Urban Matters. (2020). *The New Leipzig Charter: The transformative power of cities for the common good*. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/brochure/new_leipzig_charter/new_leipzig_charter_en.pdf
- European Parliament & Council of the European Union. (2020). Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council of 18 June 2020 on the establishment of a framework to facilitate sustainable investment (EU Taxonomy Regulation). *Official Journal of the European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/852/oj>
- Healey, P. (2006). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Hyden, G. (2011). Making the state responsive: Rethinking governance theory and practice. In G. Hyden & J. Samuel (Eds.), *Making the state responsive: Experience with democratic governance assessments* (pp. 5–28). United Nations Development Programme.
- Lissandrello, E., Sørensen, J., Olesen, K., & Steffansen, R. N. (2023). The new normal in planning, governance and participation: Transforming urban governance in a post-pandemic world. Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-32664-6>
- Roberts, P., Sykes, H., & Granger, R. (Eds.). (2017). *Urban regeneration* (2nd ed.). SAGE Publications. <https://doi.org/10.4135/9781473921788>
- United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat). (2009). *Planning sustainable cities: Global report on human settlements 2009*. Earthscan. <https://unhabitat.org/planning-sustainable-cities-global-report-on-human-settlements-2009>
- Луцар, М., Ковачевић, Б., & Симоновић Алфировић, С. (2016). Модел развоја културно-историјског комплекса Бранковина са предлогом мера заштите од климатских промена. Просторни, еколошки, енергетски и друштвени аспекти развоја насеља и климатске промене, Посебна издања, бр. 78, 165–192. <https://raumplan.iaus.ac.rs/handle/123456789/1061>